

The position of Global citizen in “social studies” curriculum of the sixth grade of elementary school

Ebrahim Mohammad Jani

M.A of the educational science with the tendency of the elementary education of Allameh Tabataba'i University , teacher of the Ministry of Education.

جایگاه شهروند جهانی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی

ابراهیم محمدجانی

کارشناس ارشد علوم تربیتی گرایش آموزش و پرورش ابتدایی دانشگاه علامه طباطبائی تهران، دبیر رسمی آموزش و پرورش.

چکیده

Abstract

The purpose of this study is to examine the position of global citizen in “social studies” curriculum of the sixth grade of elementary school. The research method is descriptive in type of content analysis. The analysis units were selected by sentences and figures and pictures. The statistical population is “social studies” book of sixth grade in elementary school, 2013-2014. Statistical sample in this study is equal to the population, “social studies” book of sixth grade in elementary school. The measurement tool in this study was Oxfam’s global citizenship checklist. This checklist includes three main fields a) cognitive domain b) skill domain and c) attitude domain and 15 components. The validity was determined by the educational science experts. Also three independent coders were used to assess the reliability which their homology coefficients of their coding was 0.83. The descriptive analysis was used to analyze the data (frequency, frequency percent, and table). The results of the data analysis showed that 20.97% of all the sentences and pictures of the “Social Studies” Curriculum of sixth grade are related to the cognitive domain, 3.03% of them are related to the skill domain, and 1.34% of them are related to the attitude domain.

Keywords: Social Studies Curriculum, elementary school, Global citizen.

هدف از پژوهش حاضر بررسی جایگاه شهروند جهانی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی است. روش پژوهش مورد استفاده توصیفی و از نوع تحلیل محتوا است. واحد تحلیل نیز جمله و تصویر انتخاب شد. جامعه آماری، کتاب مطالعات ششم دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۹۳-۹۲ است و نمونه آماری در این پژوهش برابر با جامعه یعنی کل کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم است. ابزار اندازه گیری در این پژوهش سیاهه شهروند جهانی آکسفام بود. این سیاهه از ۳ حیطه اصلی: الف) حیطه شناختی، ب) حیطه مهارتی و ج) حیطه نگرشی و ۱۵ مؤلفه تشکیل شده است که روایی آن توسط متخصصان علوم تربیتی تعیین گردید. جهت سنجش پایایی نیز از ۳ کدگذار مستقل استفاده شد که ضریب همسانی کدگذاری آنها ۰/۸۳ بود. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی (فراوانی، درصد فراوانی و جدول) استفاده شد. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که ۲۰/۹۷٪ کل جملات و تصاویر برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم مربوط به حیطه شناختی، ۳/۰۳٪ مربوط به حیطه مهارتی و ۱/۳۴٪ مربوط به حیطه نگرشی است.

واژگان کلیدی: برنامه درسی مطالعات اجتماعی، دوره ابتدایی، شهروند جهانی

مقدمه

مردم جهان به وقوع پیوسته است. این تغییر و تحولات که عمدتاً ناشی از تحول در ابعاد اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فناوری اطلاعات در جهان امروزی است، تأثیری عظیم بر جنبه‌های مختلف زندگی اجتماعی گذاشته و موجب تبدیل افراد از شهروندان محلی و ملی به شهروندانی جهانی شده است.

مفهوم شهروندی در درجه اول، دارای وجوه مشترک با مهارت‌های زندگی در سطح محلی و ملی است و در درجه دوم، با مهارت‌های زندگی در جامعه جهانی ارتباط دارد.

(Lotfabadi, 2006) جهانی شدن بستر شهروندی را دگرگون کرده است و بازاندیشی آن را در ابعاد محتوا، گستره و عمق باعث شده است. آنچه مسلم است، این است که جهانی شدن مسائل جدیدی را پیش‌روی شهروندی قرار داده است که نیاز به تبیین جدیدی دارد که در آن شهروند علاوه بر پیوند با ملیت خاص باید به مسائل فراملی نیز بپردازد. (Farmahini Farahani, 2004)

در سال ۱۹۹۴، انجمن بین‌المللی ارزشیابی پیشرفت تحصیلی (International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA)) به انجام پژوهشی تطبیقی با عنوان ویژگی‌های متفاوت و مشترک آموزش شهروندی در ۲۴ کشور جهان پرداخت.

محققان این پژوهش در پایان بررسی‌های خویش، یک شیوه معتبر برای مفهومی کردن یکسان رویکردهای آموزش شهروندی بر مبنای اهداف و مقاصد در نظر گرفته شده برای این گونه آموزش‌ها مطرح می‌کنند که شامل سه هدف کلی به شرح زیر است:

(۱) آموزش درباره شهروندی (Education about Citizenship)

(۲) آموزش از طریق شهروندی (Education through Citizenship)

(۳) آموزش به منظور شهروندی (Education for Citizenship)

آموزش درباره شهروندی بر آماده کردن دانش‌آموزان و افراد از نظر دانش کافی و درک تاریخ ملی و ساختارهای زندگی سیاسی و مدنی متمرکز است. آموزش از طرق شهروندی مستلزم یادگیری دانش‌آموزان و افراد از

بی‌تردید یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین وظایف مدارس تربیت شهروندانی آگاه، متعهد، فعال، خلاق و جامع‌نگر است. افرادی که بتوانند خود را با ارزش‌ها و رسوم جامعه محلی، ملی و جهانی سازگار نمایند. در واقع مدارس جایی هستند که دانش‌آموزان در آن با حقوق و مسؤولیت‌های شهروندی و مدنیت آشنا شده و خود را برای زندگی در اجتماع بزرگ آماده می‌کنند و در سایه عمل به چنین وظیفه‌ای است که مدارس نام «مدرسه زندگی» را به خود می‌گیرند. (Fathi Vajargah & Alaei, 2009)

جوامع با توجه به ماهیت و زیرساخت‌های حکومتی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، امنیتی و نظامی هر یک تصویر خاصی از تربیت می‌آفرینند. اگرچه تصویری که هر یک از کشورها از «تربیت» به دست می‌دهند، وابسته به ماهیت و زیرساخت‌های آنهاست، ولی مهم‌ترین عنصری که بدون آن دستیابی به اهداف امکان‌پذیر نمی‌نماید، انسان‌هایی‌اند که به هدایت و راهبری جوامع می‌پردازند. از این رو، در هسته مرکزی تصویر کلان از نظام تربیتی، انسان‌ها قرار دارند. بنابراین همزمان با ارائه تصویر از نظام تربیتی، تصویر شهروند مطلوب نیز ساخته می‌شود. (Ghaedi, 2006)

از سویی دیگر، امروزه با پدیده‌ای به نام «جهانی شدن» (Globalization) مواجه هستیم که به گفته رابرتسون، بر «در هم فشردن جهان و تراکم آگاهی نسبت به جهان» دلالت دارد. (Robertson, 2001) و به گفته استیگلیتز (Stiglitz, 2003)، ادواردز و آشر (Edwards & Usher, 2000) و بن ونیسته (Benveniste, 1999) «موجب انتقال بسیار سریع و گسترده فرهنگ و سبک زندگی مدرن در تمام حوزه‌های زندگی و حتی باعث تغییر در ارزش‌ها و هویت و روابط انسانی و عواطف انسان‌ها در تمام جهان شده است». بنابراین بررسی دقیق و شناخت علمی چالش عظیم جهانی شدن و پدیده خروشان که با ارزش‌های فرهنگی و سرنوشت و هویت ملی و با حیات روزمره تعلیم و تربیت و حتی با زندگی فردی و خانوادگی ما عمیقاً مرتبط شده، ضرورتی انکارناپذیر است. (Lotfabadi, 2006) بررسی تغییرات و تحولات جهان از دهه ۱۹۶۰ به بعد مؤید این است که تغییرات عظیمی در عقاید، ارزش‌ها و سبک زندگی

طریق انجام فعالیت‌های کاملاً فعال تجربه‌های مشارکتی در مدرسه یا جامعه محلی و فراتر از آن است. این یادگیری عصر دانش را تقویت می‌کند.

آموزش به منظور شهروندی، جدا از اینکه دو رویه مذکور را در بر دارد، افراد و دانش‌آموزان را به یک سری ابزارها (شامل دانش و درک مهارت‌ها و نگرش‌ها، ارزش‌ها و گرایش‌ها) مجهز می‌کند و آنها را قادر می‌سازد تا مشارکتی فعالانه و معقول در نقش‌ها و مسؤولیت‌هایی که در زندگی بزرگسالی با آن روبه‌رو خواهند شد، داشته باشند. این رویه، آموزش شهروندی را با کل تجربه آموزش دانش‌آموز پیوند می‌دهد. (Aghazadeh, 2006)

به زعم تای (Tye, 1996) به دلیل افزایش وابستگی انسان‌ها به یکدیگر در دنیای کنونی تربیت شهروند جهانی، مبدل به دل مشغولی تمام عیار در آموزش و پرورش کشورها شده است. به نظر وی شهروندان در کشورهای مختلف به دلیل مسائل مختلف اقتصادی، سیاسی، تکنولوژیکی و بوم‌شناختی با شهروندان سایر ملل در ارتباط مداوم هستند و از همین رو باید برنامه درسی مدارس فرصت‌هایی را فراهم کنند تا دانش‌آموزان بتوانند شناخت مختصری از مردمان سایر کشورها به دست آورند. (Ghaedi, 2006) «آکسفام» (Oxfam) در تعریف شهروند جهانی بر این باور است که شهروند جهانی به فردی اطلاق می‌شود که از جهان و دنیای معاصر آگاهی کافی دارد، با نقش خود به عنوان یک شهروند آشنا است و ضمن احترام به ارزش‌ها و تنوع در تمامی امور از سطح محلی گرفته تا سطح جهانی مشارکت فعال دارد. (Tobiasen, 2000)

داریسون (Darison, 2000) اهداف زیر را برای تربیت شهروند جهانی برمی‌شمارد: (۱) آگاهی از مسائل جهانی و نقش سازمان ملل متحد در حل آنها (۲) شناخت کشورهای دیگر و آگاهی از فرهنگ آنها (۳) شناخت مسائل مرتبط با حقوق بشر (۴) درک روابط انسان و محیط زیست. از نظر لاگوس (Lagos, 2002) نیز شهروند جهانی مستلزم آشنایی فرد از نحوه عملکرد جهان در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و فناوری است. آکسفام ویژگی‌های شهروند جهانی را چنین برمی‌شمارد و ابراز می‌کند که فردی را شهروند

جهانی می‌داند که:

- نسبت به جهان وسیع‌تر آگاه است و دارای حس ایفای نقش به عنوان یک شهروند جهانی است.
 - به تفاوت و گوناگونی‌ها احترام می‌گذارد.
 - دارای فهم است نسبت به اینکه جهان از لحاظ اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، تکنولوژی و زیست محیطی چگونه عمل می‌کند.
 - از بی‌عدالتی اجتماعی منجر و خشمگین شده است.
 - در طیف وسیعی از سطوح محلی تا جهانی، مشارکت و فعالیت می‌کند.
 - خواهان اقدام برای تبدیل شدن جهان به مکانی پایدارتر است.
 - مسؤولیت اعمال خود را به عهده می‌گیرد. (وب سایت اینترنتی آکسفام <http://www.oxfam.org/en/about>)
- به عبارتی این کنفدراسیون، عناصر اصلی شهروند جهانی مسؤول را در سه طبقه کلی دانش، مهارت‌ها و نگرش‌ها مطابق با نمودار زیر بیان می‌کند.
- مسئلاً از میان سطوح مختلف تحصیلی، دوره ابتدایی از سطوح حساس و مهم تعلیم و تربیت است و در شکل‌گیری شخصیت اجتماعی و شهروندی دانش‌آموزان دوره‌ای مهم و قابل توجه است. مدارس ابتدایی با تدارک فرصت‌ها و برنامه‌های تعلیمی و تربیتی در افزایش دانش، بسط بینش و توسعه مهارت‌های مطلوب شهروندی نقش به‌سزایی دارند، به ویژه در پایه‌های بالاتر، باید به دلیل ملاحظات رشدی، موضوع تربیت شهروندی مورد توجه بسیار قرار گیرد. با این وجود، اگر دوره آموزش ابتدایی جایگاه مناسب و مهمی برای آغاز آموزش و تربیت شهروند جهانی است، بدون شک برنامه درسی و محتواهای آموزشی و تربیتی بستر اساسی این آموزش و تربیت است. اما نکته‌ای که نباید از نظر دور داشت این است که طراحی و تدوین برنامه درسی مفید و مطلوب پیرامون شهروند جهانی نیازمند شناخت و آگاهی کافی از مبانی نظری این حوزه است. زیرا هر چه حوزه معرفتی در این رابطه کامل‌تر باشد، می‌توان در تصمیم‌گیری برنامه درسی تربیت شهروند جهانی کاستی‌ها و اشکالات کمتری را مشاهده کرد. (Qultash et al, 2012)

متوسط و کمتر از حد انتظار بوده است. یافته‌های حاصل از پژوهش شاه طالبی و همکاران (Shahtalabi et al, 2010) با عنوان «تدوین مؤلفه‌های فرهنگ شهروندی در حیطه‌های ملی و جهانی برای دانش‌آموزان راهنمایی تحصیلی» نیز نشان داد که بعد هویت ملی دارای ۲۰ زیرمؤلفه است که از این میان «ارزش‌گذاری به میراث فرهنگی» با بار عاملی ۰/۸۱ بیشترین ضریب و مؤلفه «استفاده از اصطلاحات و مثل‌های فارسی» با بار عاملی ۰/۳۴ کمترین مقدار را به خود اختصاص داده است، در بعد هویت جهانی بیشترین بار عاملی مربوط به مؤلفه «آگاهی از نقش خود به عنوان شهروند جامعه جهانی» با بار عاملی ۰/۷۱ و کمترین بار عاملی مربوط به مؤلفه «توانایی ارزیابی و نقد مسائل محیطی جهانی» با بار عاملی ۰/۳۴ بوده است. نتایج پژوهش کاظم پور و همکاران (KazemPoor et al, 2012) با عنوان «تأثیر برنامه آموزش صلح در تربیت شهروند جهانی» نشان داد که برنامه آموزش صلح در بهبود تربیت شهروند جهانی و همچنین، در افزایش دانش، توانش و پرورش نگرش شهروند جهانی فراگیران تأثیر دارد. همچنین یافته‌های حاصل از پژوهش قلتاش و همکاران (Qultash et al, 2012) با عنوان «تحلیل محتوای برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی ایران از منظر توجه به ویژگی‌های شهروند جهانی» نشان داد که در مجموع در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی در بعد شناختی ۱۰/۲۰ درصد، بعد عملکردی به میزان ۶/۱۰ درصد و بعد نگرشی به میزان ۳/۱۵ درصد به ویژگی‌های شهروند جهانی توجه شده است که این موضوع بیانگر کم توجهی به این مؤلفه‌ها است، در بخش تصاویر نیز به میزان ۳۰ درصد به مؤلفه‌ها و ویژگی‌های شهروند جهانی توجه شده است. یافته‌های پژوهش پوراصغری (Poorasghary, 2012) با عنوان «تحلیل سیر تحول مفاهیم شهروندی در محتوای کتب تعلیمات اجتماعی مقطع ابتدایی بر اساس دیدگاه آکسفام» نشان داد که سیر پیشرفت مفاهیم شهروندی با توجه به بالا رفتن سن دانش‌آموزان و اجتماعی‌تر شدن آنان، بسیار کم و محدود پیشرفت کرده است. اما در بعضی از موارد هم سیر یکسان و بیشتر هم داشته است. یافته‌های پژوهش جمالی تازه کند و همکاران (Jamali Taze Kand et al, 2013) با

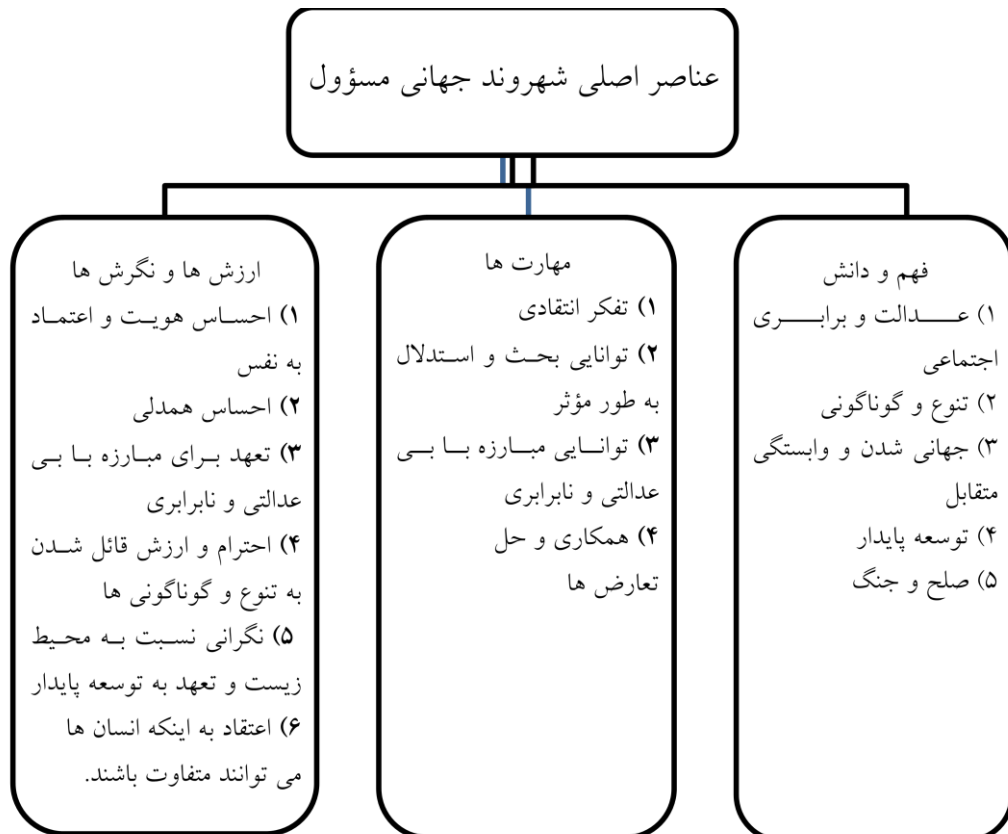
یافته‌های حاصل از پژوهش قانیدی (Ghaedi, 2006) با عنوان «تربیت شهروند آینده» نشان داد که تربیت شهروند آینده از سه پدیده جهانی شدن، روندهای دموکراتیک و فناوری اطلاعات متأثر است. آشتیانی و همکاران (Ashtiani et al, 2006) در پژوهشی تحت عنوان «لحاظ کردن ارزش‌های شهروندی در برنامه درسی برای تدریس در دوره دبستان» با نظرسنجی از متخصصان تعلیم و تربیت ضمن توصیه و تأیید ارزش‌های ارائه شده برای آموزش در دوره دبستان با توجه به سن و پایه تحصیلی، لحاظ کردن ارزش‌ها در پایه‌ها مختلف و روش‌های تدریس متناسب با سن و ارزش مورد نظر را نیز مشخص کردند. لطف آبادی (Lotfabadi, 2006) نیز در پژوهشی تحت عنوان «آموزش شهروندی ملی و جهانی همراه با تحکیم هویت و نظام ارزشی دانش‌آموزان» به این نتیجه رسید که: «آموزش و پرورش ایران اگر بخواهد هویت ملی و نظام ارزشی و مهارت‌های شهروندی کودکان و نوجوانان را تحکیم و اعتلا بخشد، باید آنان را برای زندگی در عصر جهانی شدن در قرن حاضر آماده کند.» منوچهری (Manochehri, 2007) در پژوهشی با عنوان «بررسی مقایسه محتوای کتب درسی مقطع ابتدایی با ویژگی‌های شهروند جهانی در سال تحصیلی ۸۶-۱۳۸۵» نشان داد که کتاب‌های درسی مورد نظر به صورت ناقص و گذرا به آموزش ویژگی‌های شهروند جهانی پرداخته‌اند، همچنین نتایج نشان داد که در این کتاب‌ها به آموزش مؤلفه‌های مهمی چون تعهد برای مبارزه با بی‌عدالتی و نابرابری، احساس هویت و اعتماد به نفس، احترام به انسان‌ها و چیزها، صلح، جهانی شدن و وابستگی متقابل، علاقه به محیط زیست و تعهد برای توسعه پایدار، بسیار کم توجه شده است. هاشمی (Hashemi, 2010) نیز پژوهشی را با عنوان «بررسی میزان استفاده از مفاهیم تربیت شهروندی در محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی از دیدگاه دبیران» انجام داد، نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که کتب تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی، از نظر میزان آموزش مفاهیم شهروندی در قالب مؤلفه‌های شهروندی؛ شامل حقوق، تکالیف، عدالت و برابری، مشارکت اجتماعی، مشارکت سیاسی و سواد سیاسی در سطح

قرار می‌دهد، تمایل نشان ندادند (Levine & Lopez, 2002). پژوهشی تحت عنوان «تربیت شهروندی در گذار ژاپن» توسط کازاکو و اوتسو (Kazuko & Otsu, 2001)، به نقل از (Fathi, 2006) در سه مدرسه ژاپن (یک مدرسه دولتی، یک مدرسه خصوصی و یک مدرسه مدل دانشگاهی) در شهر ساپورو انجام شد. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که برنامه درسی مربوط به تربیت شهروند در هر سه مدرسه نام برده بر اساس کتب منتشر شده از سوی وزارت آموزش و پرورش هدایت می‌شود. علاوه بر کلاس‌های تعلیمات مدنی، برنامه درسی شامل وقایع مربوط به مدرسه و فعالیت‌های شورای دانش‌آموزی می‌گردد. نتایج پژوهش آلاباس (Alabas, 2010) با عنوان «ادراک دانش‌آموزان ابتدایی از شهروندی» نشان داد که شهروندی از دیدگاه دانش‌آموزان ۱۰-۹ ساله به چهار گروه زیر طبقه بندی می‌شود: (۱) زندگی کردن در کشور (۲) تعلق داشتن به کشور (۳) تأکید به هویت ملی (۴) در خدمت بودن افراد.

عنوان «تحلیل جایگاه مؤلفه‌های تربیت شهروندی در محتوای برنامه درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه» نشان داد که از مجموع ۳۱۹۴ واحد ضبط شمارش شده، ۲۴۸ واحد به دانش شهروندی، ۹۹ واحد به مهارت شهروندی و ۱۰۳ واحد به نگرش شهروندی اختصاص دارد. این در حالی است که هر ۱۰۳ واحد به مهارت شهروندی و یکی از شاخص‌های مربوط به مؤلفه‌های تحقیق به صورت نامتوازن مورد توجه قرار گرفته و کتاب‌های درسی نیز به یک نسبت به مؤلفه‌های شهروندی نپرداخته است.

طبق بررسی مرکز اطلاعات و تحقیق بر روی یادگیری و مشارکت مدنی (Center for Information and Research on Civic Learning & Engagement) نزدیک به یک سوم دانش‌آموزان سیکل اول دبیرستان درکی بنیادی از اینکه چگونه دولت ایالات متحده در سال ۱۹۹۸ عمل کرده است، ندارند. همچنین دانش‌آموزان نسبت به مشارکت در تصمیم‌های سیاسی عمومی که زندگی آنان را تحت تأثیر

نمودار ۱ - مؤلفه‌های اصلی شهروند جهانی آکسفام

پژوهش ابزار گردآوری اطلاعات مؤلفه‌های شهروند جهانی آکسفام بود که در سه حیطه شناختی، مهارتی و نگرشی طبقه بندی شده بود. این مؤلفه‌ها در سال ۲۰۰۴ توسط موسسه آکسفام به منظور ارائه برنامه ای برای تربیت شهروندانی جهانی ارائه شد. جهت بررسی روایی، سیاهه تدوین شده در اختیار اساتید و متخصصان علوم تربیتی قرار گرفت. پس از بررسی نکات و راهکارهای پیشنهادی این اساتید، مؤلفه‌ها و فهرست نهایی در قالب سیاهه نهایی تدوین شد. همچنین جهت برآورد پایایی از ۳ ارزیاب مستقل استفاده شد و میزان همسانی کدگذاری ۰/۸۳ بود. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی (فراوانی، درصد فراوانی، جدول و نمودار) استفاده شد. پس از مطالعه هر صفحه از اهداف، کتاب درسی و کتاب راهنمای معلم، در صورت مشاهده جمله یا تصویر (که واحد تحلیل ما در این پژوهش بودند) مرتبط با مؤلفه‌های شهروند جهانی آکسفام، موارد مذکور با ذکر مشخصات (شماره صفحه و پارگراف) در چک لیست وارد شد و پس از تحلیل‌های آماری، به تفسیر و تحلیل داده‌ها پرداخته شد.

یافته‌های پژوهش

سؤال اول: به چه میزان به ویژگی‌های شهروند جهانی در حیطه شناختی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی توجه شده است؟

بررسی جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که در اهداف مصوب برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی به میزان ۵۳/۳۳ درصد به حیطه شناختی شهروند جهانی توجه شده است. در میان اهداف بیشترین فراوانی مربوط به مؤلفه جهانی شدن و وابستگی متقابل به میزان ۳۷/۵ درصد است و مؤلفه عدالت و برابری اجتماعی نیز بدون توجه کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. در کتاب درسی نیز به میزان ۱۹/۶۴ درصد به حیطه شناختی شهروند جهانی توجه شده است که در این میان بیشترین فراوانی مربوط به مؤلفه صلح و جنگ به میزان ۴۰ درصد است و مؤلفه عدالت و برابری اجتماعی به میزان ۰/۷۸ درصد کمترین مقدار را به خود اختصاص داده است. در کتاب راهنمای معلم نیز به میزان ۲۱/۷ درصد به حیطه شناختی شهروند جهانی توجه شده است. در میان جملات

براساس نتایج مطالعه ریوللی (Rivelli, 2010) با عنوان «آموزش شهروندی در مقطع متوسطه: یک مطالعه مقایسه‌ای بین دو استان پادووا و بولزانو ایتالیا» ۴۹/۵ درصد دانش‌آموزان از کمک مدارس برای رشد آگاهی‌های سیاسی و مدنی‌شان رضایت ندارند. فقط ۲۰ درصد دانش‌آموزان درس‌هایی پراکنده در رابطه با تربیت شهروندی می‌گذرانند. نتایج همچنین نشان داد که سطح علایق و دانش سیاسی - مدنی دانش‌آموزان همبستگی قوی با آنچه که در برنامه درسی ارائه می‌شود، دارد.

بنابراین با توجه به ضرورت تربیت شهروند جهانی در نظام آموزشی کشور و جایگاه آن در برنامه درسی و به خصوص برنامه جدیدالتالیف پایه ششم ابتدایی، هدف کلی این پژوهش بررسی اهداف، کتاب درسی و کتاب راهنمای معلم پایه ششم ابتدایی از منظر میزان توجه به مؤلفه‌های شهروند جهانی است و سؤالات تحقیق به شرح زیر می‌باشد:

۱) به چه میزان به ویژگی‌های شهروند جهانی در حیطه شناختی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی توجه شده است؟

۲) به چه میزان به ویژگی‌های شهروند جهانی در حیطه مهارتی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی توجه شده است؟

۳) به چه میزان به ویژگی‌های شهروند جهانی در حیطه نگرشی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی توجه شده است؟

روش پژوهش

با توجه به ماهیت موضوع، پژوهش حاضر از نوع توصیفی و در گروه پژوهش‌های کاربردی قرار می‌گیرد. روش مورد استفاده در این پژوهش، روش کمی و از نوع تحلیل محتوا است و واحد تحلیل نیز در این پژوهش، جمله و تصویر است. جامعه آماری این پژوهش، برنامه درسی مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی بود. محتوای کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی در سال تحصیلی ۱۳۹۲-۱۳۹۳، محتوای کتاب راهنمای معلم و اهداف این کتاب مورد بررسی قرار گرفت. شیوه نمونه‌گیری نیز هدفمند بود، زیرا انتظار می‌رفت که مؤلفه‌های شهروند جهانی در این درس پررنگ‌تر از بقیه دروس باشد. در این

است که بیشترین فراوانی مربوط به مؤلفه صلح و جنگ به میزان ۴۳/۰۱ درصد است و مؤلفه عدالت و برابری اجتماعی به میزان ۰/۶۹ درصد کمترین مقدار را به خود اختصاص داده است. سؤال دوم: به چه میزان به ویژگی‌های شهروند جهانی در حیطة مهارتی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی توجه شده است؟

و تصاویر کتاب راهنمای معلم نیز بیشترین فراوانی مربوط به مؤلفه صلح و جنگ به میزان ۴۵/۱ درصد است و مؤلفه عدالت و برابری اجتماعی به میزان ۰/۶۴ درصد کمترین مقدار را به خود اختصاص داده است. در مجموع، به طور کلی در برنامه درسی مطالعات پایه ششم ابتدایی به میزان ۲۰/۹۷ درصد به حیطة شناختی شهروند جهانی توجه شده

جدول ۱ - توزیع میزان توجه به ویژگی‌های شهروند جهانی در حیطة شناختی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی

منابع مورد بررسی		اهداف مصوب		کتاب درسی		کتاب راهنمای معلم		مجموع	
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
حیطة شناختی مؤلفه‌های شهروند جهانی									
۰	۰	۳	۰/۷۸	۴	۰/۶۴	۷	۰/۶۹	۰	۰
۱- عدالت و برابری اجتماعی									
۲	۲۵	۵۴	۱۴/۰۲	۷۲	۱۱/۵۶	۱۲۸	۱۲/۶	۲	۲۵
۲- تنوع و گوناگونی									
۳	۳۷/۵	۱۳۲	۳۴/۳	۲۱۵	۳۴/۵۱	۳۵۰	۳۴/۴۵	۳	۳۷/۵
۳- جهانی شدن و وابستگی متقابل									
۱	۱۲/۵	۴۲	۱۰/۹	۵۱	۸/۱۹	۹۴	۹/۲۵	۱	۱۲/۵
۴- توسعه پایدار									
۲	۲۵	۱۵۴	۴۰	۲۸۱	۴۵/۱	۴۳۷	۴۳/۰۱	۲	۲۵
۵- صلح و جنگ									
۸	۱۰۰	۳۸۵	۱۰۰	۶۲۳	۱۰۰	۱۰۱۶	۱۰۰	۸	۱۰۰
مجموع جملات یا تصاویر مرتبط									
۱۵	--	۱۹۶۰	--	۲۸۷۰	--	۴۸۴۵	--	۱۵	--
مجموع کل جملات و تصاویر									
۵۳/۳۳	--	۱۹/۶۴	--	۲۱/۷	--	۲۰/۹۷	--	۵۳/۳۳	--
درصد جملات و تصاویر مرتبط									

جدول ۲ - توزیع میزان توجه به ویژگی‌های شهروند جهانی در حیطة مهارتی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی

منابع مورد بررسی		اهداف مصوب		کتاب درسی		کتاب راهنمای معلم		مجموع	
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
حیطة مهارتی مؤلفه‌های شهروند جهانی									
۲	۱۰۰	۲	۳/۵۷	۴	۴/۵	۸	۵/۴۴	۲	۱۰۰
۱- تفکر انتقادی									
۰	۰	۲۸	۵۰	۴۶	۵۱/۶۸	۷۴	۵۰/۳۴	۰	۰
۲- توانایی بحث و استدلال به طور موثر									
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۳- توانایی مبارزه با بی‌عدالتی و نابرابری									
۰	۰	۲۶	۴۶/۴۳	۳۹	۴۳/۸۲	۶۵	۴۴/۲۲	۰	۰
۴- همکاری و حل تعارض‌ها									
۲	۱۰۰	۵۶	۱۰۰	۸۹	۱۰۰	۱۴۷	۱۰۰	۲	۱۰۰
مجموع جملات یا تصاویر مرتبط									
۱۵	--	۱۹۶۰	--	۲۸۷۰	--	۴۸۴۵	--	۱۵	--
مجموع کل جملات و تصاویر									
۱۳/۳۳	--	۲/۸۵	--	۳/۱	--	۳/۰۳	--	۱۳/۳۳	--
درصد جملات و تصاویر مرتبط									

جدول ۳ - توزیع میزان توجه به ویژگی‌های شهروند جهانی در حیطه نگرشی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی

مجموع		کتاب راهنمای معلم		کتاب درسی		اهداف مصوب		منابع مورد بررسی
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	حیطه نگرشی مؤلفه‌های شهروند جهانی
۴/۶۲	۳	۲/۶۳	۱	۰	۰	۵۰	۲	۱- احساس هویت و اعتماد به نفس
۳۳/۸۵	۲۲	۳۶/۸۴	۱۴	۳۴/۷۸	۸	۰	۰	۲- احساس همدلی
۶/۱۵	۴	۵/۲۶	۲	۸/۷	۲	۰	۰	۳- تعهد برای مبارزه با بی‌عدالتی و نابرابری
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۴- احترام و ارزش قائل شدن به تنوع و گوناگونی‌ها
۲۹/۲۳	۱۹	۲۸/۹۵	۱۱	۲۶/۰۹	۶	۵۰	۲	۵- نگرانی نسبت به محیط زیست و تعهد به توسعه پایدار
۲۶/۱۵	۱۷	۲۶/۳۲	۱۰	۳۰/۴۳	۷	۰	۰	۶- اعتقاد به این که انسان‌ها می‌توانند تفاوت ایجاد کنند.
۱۰۰	۶۵	۱۰۰	۳۸	۱۰۰	۲۳	۱۰۰	۴	مجموع جملات یا تصاویر مرتبط
--	۴۸۴۵	--	۲۸۷۰	--	۱۹۶۰	--	۱۵	مجموع کل جملات و تصاویر
--	۱/۳۴	--	۱/۳۲	--	۱/۱۷	--	۲۶/۶۷	درصد جملات و تصاویر مرتبط

کتاب راهنمای معلم نیز بیشترین فراوانی مربوط به مؤلفه توانایی بحث و استدلال به طور مؤثر به میزان ۵۱/۶۸ درصد است و مؤلفه توانایی مبارزه با بی‌عدالتی و نابرابری بدون هیچ توجهی کمترین مقدار را به خود اختصاص داده است. در مجموع، به طور کلی در برنامه درسی مطالعات پایه ششم ابتدایی به میزان ۳/۰۳ درصد به حیطه مهارتی شهروند جهانی توجه شده است که بیشترین فراوانی مربوط به مؤلفه توانایی بحث و استدلال به طور مؤثر به میزان ۵۰/۳۴ درصد است و مؤلفه توانایی مبارزه با بی‌عدالتی و نابرابری بدون هیچ توجهی کمترین مقدار را به خود اختصاص داده است.

سؤال سوم: به چه میزان به ویژگی‌های شهروند جهانی در حیطه نگرشی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه

بررسی جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که در اهداف مصوب برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی به میزان ۱۳/۳۳ درصد به حیطه مهارتی شهروند جهانی توجه شده است. در میان اهداف فقط به مؤلفه تفکر انتقادی به میزان ۱۰۰ درصد پرداخته شده است و به بقیه مؤلفه‌ها توجه نشده است. در کتاب درسی نیز به میزان ۲/۸۵ درصد به حیطه مهارتی شهروند جهانی توجه شده است که در این میان بیشترین فراوانی مربوط به مؤلفه توانایی بحث و استدلال به طور مؤثر به میزان ۵۰ درصد است و مؤلفه توانایی مبارزه با بی‌عدالتی و نابرابری بدون هیچ توجهی کمترین مقدار را به خود اختصاص داده است. در کتاب راهنمای معلم نیز به میزان ۳/۱ درصد به حیطه مهارتی شهروند جهانی توجه شده است. در میان جملات و تصاویر

ششم ابتدایی توجه شده است؟

بررسی جدول شماره ۳ نشان می‌دهد که در اهداف مصوب برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی به میزان ۲۶/۶۷ درصد به حیطة نگرشی شهروند جهانی توجه شده است. در میان اهداف فقط به دو مؤلفه احساس هویت و اعتماد به نفس و نگرانی نسبت به محیط زیست و تعهد به توسعه پایدار هر کدام به میزان ۵۰ درصد پرداخته شده است و به بقیه مؤلفه‌ها توجه نشده است. در کتاب درسی نیز به میزان ۱/۱۷ درصد به حیطة نگرشی شهروند جهانی توجه شده است که در این میان بیشترین فراوانی مربوط به مؤلفه احساس همدلی به میزان ۳۴/۷۸ درصد است و مؤلفه احترام و ارزش قائل شدن به تنوع و گوناگونی‌ها بدون هیچ توجهی کمترین مقدار را به خود اختصاص داده است. در کتاب راهنمای معلم نیز به میزان ۱/۳۲ درصد به حیطة نگرشی شهروند جهانی توجه شده است. در میان جملات و تصاویر کتاب راهنمای معلم نیز بیشترین فراوانی مربوط به مؤلفه احساس همدلی به میزان ۳۶/۸۴ درصد است و مؤلفه احترام و ارزش قائل شدن به تنوع و گوناگونی‌ها بدون هیچ توجهی کمترین مقدار را به خود اختصاص داده است. در مجموع، به طور کلی در برنامه درسی مطالعات پایه ششم ابتدایی به میزان ۱/۳۴ درصد به حیطة نگرشی شهروند جهانی توجه شده است که بیشترین فراوانی مربوط به مؤلفه احساس همدلی به میزان ۳۳/۸۵ درصد است و مؤلفه احترام و ارزش قائل شدن به تنوع و گوناگونی‌ها بدون هیچ توجهی کمترین مقدار را به خود اختصاص داده است.

بحث و نتیجه‌گیری

بر اساس پژوهش انجام شده و تحلیل‌های انجام شده بر روی عناصر برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی یعنی اهداف مصوب، کتاب درسی و کتاب راهنمای معلم می‌توان نتایج زیر را گرفت:

در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی به حیطة شناختی شهروند جهانی به میزان ۲۰/۹۷ درصد، به حیطة مهارتی شهروند جهانی به میزان ۳/۰۳ درصد و به حیطة نگرشی شهروند جهانی به میزان ۱/۳۴ درصد توجه شده است که این نتایج حاکی از کم توجهی به موضوع

تربیت شهروند جهانی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی است.

در میان اهداف مصوب در برنامه درسی مطالعات ششم ابتدایی به حیطة شناختی شهروند جهانی به میزان ۵۳/۳۳ درصد، به حیطة مهارتی شهروند جهانی به میزان ۱۳/۳۳ درصد و به حیطة نگرشی شهروند جهانی به میزان ۲۶/۶۷ درصد توجه شده است. در کتاب درسی مطالعات ششم ابتدایی نیز به حیطة شناختی شهروند جهانی به میزان ۱۹/۶۴ درصد، به حیطة مهارتی شهروند جهانی به میزان ۲/۸۵ درصد و به حیطة نگرشی شهروند جهانی ۱/۱۷ درصد توجه شده است. در کتاب راهنمای معلم نیز به حیطة شناختی شهروند جهانی به میزان ۲۱/۷ درصد، به حیطة مهارتی شهروند جهانی به میزان ۳/۱ درصد و به حیطة نگرشی شهروند جهانی به میزان ۱/۳۲ درصد توجه شده است. این نتایج حاکی از کم توجهی به شهروند جهانی در عناصر برنامه درسی مطالعات ششم ابتدایی و بعضاً در برخی مؤلفه‌ها بی‌توجهی به شهروند جهانی است.

نتایج پژوهش‌های قائدی (Ghaedi, 2006)، آشتیانی و همکاران (Ashtiani et al, 2006)، لطف آبادی (Lotfabad, 2006)، شاه طالبی و همکاران (Shahtalabi et al, 2010)، کاظم پور و همکاران (KazemPoor et al, 2012)، لی و این و لوپز (Levine & Lopez, 2002)، کازاکو و اوتسو (Kazuko & Otsu, 2001) به نقل از فتحی (Fathi, 2006) و آلاباس (Alabas, 2010) حاکی از اهمیت تربیت شهروند جهانی و توجه به پدیده جهانی شدن و همگامی و هم‌سویی برنامه‌های درسی نظام‌های آموزشی با این پدیده بین‌المللی و جهانی است. همچنین نتایج داخلی پژوهش‌های مذکور حاکی از کم توجهی به مسأله تربیت شهروند جهانی و به طور عام تربیت شهروندی در کشور ایران است و ضروری به نظر می‌رسد که به این مسأله بیش از پیش توجه شود.

نتایج این پژوهش یعنی توجه بسیار کم به مؤلفه‌های شهروند جهانی در حیطة‌های شناختی، مهارتی و نگرشی در برنامه درسی مطالعات پایه ششم ابتدایی با نتایج پژوهش‌های منوچهری (Manochehri, 2007) مبنی بر پرداختن کتب ابتدایی به صورت گذرا و ناقص به آموزش ویژگی‌های شهروند جهانی و توجه کم به مؤلفه‌های تعهد

داستان، شعر و نمایش به سبب تأثیرگذاری بیشتر بر روی دانش‌آموزان دوره ابتدایی.

• توجه بیشتر به مؤلفه‌هایی همچون عدالت و برابری اجتماعی، توانایی مبارزه با بی‌عدالتی و نابرابری، احساس هویت و اعتماد به نفس، تعهد برای مبارزه با بی‌عدالتی و نابرابری با استفاده از فرهنگ ایرانی و اسلامی اصیل کشور ایران.

• آموزش اندیشیدن به صورت انتقادی و داشتن دید نقادانه به حوادث اجتماعی و سیاسی مطرح شده در کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی.

• آموزش احترام به ارزش‌های مشترک انسانی، اقوام و ادیان مختلف، نژادهای مختلف، درک تفاوت‌های میان فرهنگ‌ها در کشور و جهان.

• استفاده از دیدگاه‌های جدید و به روز جهانی در تربیت شهروند جهانی در برنامه درسی مطالعات ششم ابتدایی به منظور برقراری تعادل در تربیت شهروند ملی و جهانی.

منابع

Aghazadeh, Ahmad (2006). Principles and rules governing the process of citizenship education and the study of the evolution and characteristics of this type of training in Japan. Journal of Noavarihay-e Amozeshi. No17, pp45-66. [Persian]

Alabas, Ramazan. (2010). Primary School Students Conceptions of Citizenship. Institute of Education Sciences, Ankara University, Ankara, Turkey.

Ashtiani, Maliheh. Fathi vajargah, korosh & Yamini dozi sarkhabi, Mohammad (2006). Terms of the values of citizenship in the curriculum to teach in primary school. Journal of Noavarihay-e Amozeshi. No17, pp67-92. [Persian]

Benveniste, L. (1999). The politics of educational reforms in the Southern Cone. Ph.D. Dissertation, School of Education, Stanford University, USA.

Darison, Y. (2000). Social Literacy and school curriculum. Journal of curriculum. Vol 1. No 1.

برای مبارزه با بی‌عدالتی و نابرابری، احساس هویت و اعتماد به نفس، احترام به انسان‌ها و چیزها، علاقه به محیط زیست و تعهد برای توسعه پایدار، هاشمی (Hashemi, 2010) مبنی بر استفاده کم از مفاهیم تربیت شهروندی همچون حقوق، تکالیف، عدالتی و برابری، مشارکت اجتماعی، مشارکت سیاسی و سواد سیاسی در محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی ابتدایی، قلتاش و همکاران (Qultash et al, 2012) مبنی بر کم توجهی به مؤلفه‌های شناختی، مهارتی و نگرشی شهروند جهانی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی که شامل برنامه درسی پایه‌های چهارم و پنجم ابتدایی است، پژوهش پوراصغری (Poorasghary, 2012) مبنی بر پیشرفت محدود مفاهیم شهروند جهانی در محتوای کتب اجتماعی پایه‌های سوم، چهارم و پنجم ابتدایی با توجه به بالا رفتن سن دانش‌آموزان و اجتماعی‌تر شدن آنان و همچنین با نتایج پژوهش جمالی تازه کند و همکاران (Jamali Taze Kand et al, 2013) مبنی بر توجه نامتوازن کتب درسی مطالعات اجتماعی دوره متوسطه بر مؤلفه‌های شهروندی هم‌سویی و هم‌خوانی دارد.

آنچه مسلم است، این است که تربیت شهروند جهانی در قرن بیست و یکم یک ضرورت اساسی است که در کشورهای توسعه یافته مورد توجه قرار گرفته است. کشور ما نیز به منظور ارتباطات بهتر و موثر با دنیا لازم است که در برنامه‌های درسی خود در مقاطع تحصیلی مختلف به این امر مهم بپردازد تا بتواند شهروندانی را تربیت کند که با تحولات جهانی خود را سازگار کرده و در عرصه‌های مختلف جهانی گام‌های مهمی را برای جامعه خویش بردارند. در پژوهش حاضر نتایج نشان داد که مؤلفه‌های زیادی از شهروند جهانی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی مورد بی‌توجهی قرار گرفته‌اند که این بی‌توجهی موجب تربیت شهروندانی مغایر با ویژگی‌های جهانی می‌شود، لذا ضمن ضرورت بازنگری در عناصر برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی پیشنهادهای زیر به منظور تربیت مؤثر شهروند جهانی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم ارائه می‌شود:

• ارائه مفاهیم و مؤلفه‌های تربیت شهروند جهانی در حیطه‌های شناختی، مهارتی و نگرشی در قالب خاطره،

Noavarihay-e Amozeshi. No17, pp11-44. [Persian]

Manochehri, Azam (2007). The comparison of the content of primary school textbooks with the characteristics of a global citizen in the 1385-86 school year. Thesis of M.A. University of Alzahra. [Persian]

Oxfam. (2006). Education for Global Citizenship A Guide for School. GB. www.oxfam.org.uk

Poorasghary, Homeyra (2012). Analysis of the evolution of the concept of citizenship in the context of primary school civics books based on Oxfam's view. Thesis of M.A. University of Allame Tabatbaee. [Persian]

Qultash, Abbas. Salehi, Moslem & Mirzaee, Hassan (2012). Results of the primary school curriculum in social studies from the perspective of the characteristics of a global citizen. Journal of Pajhohesh dar barnamehrizi darsi. No35, pp117-131. [Persian]

Rivelli, S. (2010) Citizenship Education at high school: A Comparative study between Bolzano and Padova (Italy). Procedia Soc Behv Sci. 2. 4200-7.

Robertson, Roland (2001). Globalization: social theory and global culture. Translate by Kamal Poladi. Tehran: Nashr-e sales (. [Persian]

Shahtalabi, Badri. Gholizadeh, Azar & Sharifi, Saeed (2010). Developing cultural components in the areas of national and global citizenship for middle school students. Journal of Rahbari va modiriyate amoozeshi. No2, pp73-96. [Persian]

Stiglitz, Joseph (2001). Globalization and Its Problems. Translate by Hasan Golriz. Tehran: Nashr-e Ney. [Persian]

Tobiasen, M. (2000) Global Citizenship. Paper Presented at European Political Research. Copenhagen. 11-19 April.

Edwards, Richard, & Usher, Robin, (2000). Globalization and pedagogy: Space, Place, and identity. London: Rutledge.

Farmahini Farahani, Mohsen (2001). Globalization and global citizenship education. Tehran: Entesharat-e Jahad-e Daneshgahi. [Persian]

Fathi, Korosh & Vahed chodeh, Sakineh (2006). Damage detection of hidden curriculum in citizenship education: no education system from the perspective of women teachers in Tehran and ways to improve it. Journal of Noavarihay-e Amozeshi. No17, pp93-132. [Persian]

Fati vajargah, Korosh & Alae, Gholamhosein (2009). Global citizenship education Journal of Madares-e karamad. No8, pp27-31. [Persian]

Ghaedi, Yahya (2006). Education of future citizens. Journal of Noavarihay-e Amozeshi. No17, pp183-211. [Persian]

Hashemi, Seyed Ahmad (2010). The study of the concepts of citizenship education in elementary school civics book content from the perspective of teachers. Journal of Rahbari va modiriyate amoozeshi. No1, pp141-160. [Persian]

Jamali Taze Kand, Mohammad. Talebzadeh Nobarian, Mohsen & Abolghasemi, Mahmood (2013). Analyzing The Status Of Citizenship Education Components In Social Science Curriculum Content Of Secondary School. Journal of Pajhohesh dar barnamehrizi darsi. Vol 10. No 10(continues 37), pp1-19. [Persian]

KazemPoor, Esmaeel. Khalkhali, Ali & Janalipoor, Reza (2012). Impact of peace education programs in global citizenship education. Journal of Rahyafati no dar modiriyate Amozeshi. No3, pp49-62. [Persian]

Lagos, I.G. (2002). Global Citizenship. Paper Presented at the International Seminar on Political Consumerism. Stockholm University Sweden.

Lenine, P & Lopez, M.H. (2002). Fact sheet: youth voter Turnout Had Declined by any Measure. College Park.

Lotfabadi, Hosein (2006). National and global citizenship education by strengthening the identity and value systems of students. Journal of